

Veres Valér

A demográfia és a népességszociológia szintézisének lehetőségei¹

Traian Rotariu 2003-ban megjelent könyve eddigi demográfiai munkásságának egyféle szintézise. A *Demografie și sociologia populației* (Demográfia és a népességszociológia) című, *Fenomene demografice* (demográfiai jelenségek) alcímű könyve a Iași-i Polirom Kiadó Collegium sorozatának Szociológia-antropológia alorozatában jelent meg. A könyv érdeme, hogy a demográfia formális-módszertani oldalát összekapcsolja a szociológia átfogó szemléletmódjával. A kötet egy nagyobb munka első része, a szerző vallomása szerint egy második kötetben tárgyal további témákat, amire itt nem került sor. A mű több szempontból is hiánypótló Romániában. Először is, Trebici 1979-es „Demográfia” című kézikönyve óta nem jelent meg más szakmunka, amely a népességkutatás útvesztőiben a fiatal kutatókat, diákokat is eligazíthatja. Emellett a kötet aktualitását emeli, hogy a több, mint negyedszázada készült Trebici-féle könyvben ma már nem találhatunk választ azokra az elméleti és módszertani kihívásokra, amely a világ és az ország népességének alakulását érték, nem is beszélve a rendszerváltással kialakult új helyzetre.

A könyv bevezetőjéből megismerhetjük a szerző fő tételeit. Az első és legfontosabb a szociológiai szemléletmód alkalmazása, a formál-demográfiai elemzésekkel való összekapcsolása. Ez a perspektíva, mint olvashatjuk, a francia demográfiai elemzésekben is megtalálható, ahol a „demográfiai elemzés” és a „társadalmi demográfia” perspektíváit megkülönböztetve, elkülönítve használják. Ebben a könyvben viszont a két perspektíva egyszerre, kombinálva jelenik meg, és jóval mélyebb és átfogóbb elemzésekre ad lehetőséget. Egyrészt szélesebb módszertani arzenált használhatunk fel a demográfiai elemzésekre, mint a szűk értelemben vett demográfiában, másrészt pedig a magyarázatok episztemológiai megalapozásakor, az oksági-determinisztikus összefüggések felállításakor szem előtt tarthatjuk az úgynevezett „harmadik tényező” elvét.

Egy másik fontos tétel az, hogy a demográfiát ki kell venni a közgazdaságtan paradigmaticus elméletének hatása alól. Az utolsó negyedszázadban bebizonyosodott, hogy számos demográfiai jelenséget nem tudunk a gazdasági racionalitás segítségével magyarázni. A kötet által javasolt megközelítésben valamely további tényező számításba vétele a jelenségek magyarázó modelljének kiválasztáskor alaposabban eldönthető, mint a formál-demográfiai megközelítések esetén.

A kötet első fejezete általános jellegű, a demográfia tárgyát, forrásait és rövid történetét tartalmazza. A további fejezetek a halandóságot, házasságkötést, válást és a születéseket tárgyalja. E fejezetek nem foglalják magukba minden demográfiai esemény tárgyalását, mivel a szerző egyeseket a második kötetben fog bemutatni. A továbbiakban megvizsgáljuk, mire térnek ki, miben hoznak újat a könyv különböző fejezetei.

A halandóságot a szerző két külön fejezetben tárgyalja, ami az említett újszerű szemléletmód egyik megnyilvánulása. Az első fejezet a demográfia hagyományos szemléletmódját követő, fő-

1. Traian Rotariu: *Demografie și sociologia populației*. (Demográfia és népességszociológia). Iași, 2004, Polirom.

leg módszertani jellegű rész, a második fejezet viszont a halandóság hosszú távú világszintű alakulását vizsgálja, ezen belül Európában és Romániában. A premodern korszak halandóságának elemzésében mindvégig az adatforrások sajátosságait és a forráskritikát is szem előtt tartja. A XX. század halandóságának tárgyalásában érvényesül a szociológia sajátos szempontjainak alkalmazása: a szerző például regresszióelemzéssel tanulmányozza a várható élettartam és az egy főre eső GNP együttes alakulását, világszinten és kontinensenként. Romániai vonatkozásban több érdekes eredményről olvashatunk. Először is, a rendszerváltás után a várható élettartam 1990 és 1999 között mindössze fél évet hosszabbodott a férfiaknál és 1,1 évet a nőknél, ami elmarad a nyugat- és közép-európai országok növekményétől. Márpedig ez Románia esedékes EU csatlakozása szempontjából nem elhanyagolható összehasonlítási alap. A területi különbségeknél megtudhatjuk, hogy a várható élettartamban a fő különbségek településtípusonként figyelhetők meg, és a romániai nagyrégiók (Erdély, Havaselve, Moldova) között nem rajzolódnak ki egyértelmű eltérések, mint ahogy a főváros és a többi nagyvárosok között sem. Például a legtöbbet a férfiak Bukarestben, illetve, Vâlcea, Suceava és Kolozs megyékben élnek, kissé 68 év fölött, legkevesebbet pedig Szatmár (63,2 év) Tulcea, Bihar, Konstanca és Máramaros (65,51) megyékben. Láthatjuk, hogy mindegyik romániai régióban vannak megyék az élvonalban, de a sor végén is. (163 oldal). A nők esetében kirajzolódik, hogy a legtávolabb Munténia északi megyéinek női népessége él (Argeş, Vâlcea, Prahova (75 év fölött)). Megállapíthatjuk, hogy bár Szatmár megye Románia nyugati részén van, országos viszonylatban a várható élettartam itt éppolyan alacsony, mint Magyarország viszonylatában a szomszédos Szabolcs-Szatmár megyében.

Egy másik „érdekesség”, amire a szerző rámutat, hogy hogyan változik a születéskor várható élettartam reális (rezonábilis) felső határa. Neves szerzők állították az '50 – '60-as években – Rotariu utal rájuk –, hogy a két nem együttes, születéskor várható élettartamának felső határa 75 év. Ezt azóta rég „meghaladták”. Aztán nemrég egyes elemzések a 85 évet jelölték meg, valószínűleg egyes országok ezt is túl fogják lépni. Szerzőnk véleménye szerint nem helyénvaló ilyen határértékeket felállítani, mert nincsenek biztos támpontjaink ezen életkori felső korlát meglétének alátámasztására (169. oldal).

A házasságkötések és válások tanulmányozására a szerző csupán egy fejezetet szán, amelyben többnyire hagyományosan, a demográfiai módszerek szempontjából tárgyalja e jelenségeket. „Szükszavúságát” azzal indokolja, hogy e jelenségek tárgyalása főleg a családszociológia témakörébe tartozik.

A termékenység tárgyalása ugyancsak két fejezetet vesz igénybe. Az első főleg formál-demográfiai jellegű, módszertani ismertető. A másik, s egyben utolsó fejezetben a termékenység társadalmi hátterét, országonkénti alakulását ismerteti a szociológiai elemzés igényességével. Megtaláljuk benne azt a szintézist, amit hallgatói évtizedek óta a professzor előadásain ismerhettek meg, de ezek részletesen, a legfrissebb adatokkal kiegészítve jelennek meg már a könyvben.

A könyv gyengeségeit, bár ezek messze elmaradnak az érdemeitől, maga a szerző is jelzi, és pedig hogy a különböző perspektívák érvényesítése nem minden fejezetben jár sikerrel, különben sem könnyű munka a demográfiai kézikönyv és a népességszociológiai elemzés szempontjait egyszerre követni.

A kötet széleskörű szakirodalmi kitekintéssel bír. Elsősorban a francia demográfiai és népesség-szociológiai iskola eredményeit követi, ami Rotariu biográfiájának ismeretében érthető: elsősorban a párizsi doktori tanulmányokra és gazdag franciaországi szakmai kapcsolatokra alapoz.